

Note privind unele construcții condiționale(I)

de
IOAN MILICĂ

The study aims at revealing that the conditional inference, as the prototypical instantiation of conditionality, could be studied in relation with two other important phenomena, namely the *emphatic insistence* and the *temporal perspective*.

I. Preliminarii

În gramatica românească, dezbaterile legate de identitatea construcțiilor condiționale au condus, deja, la formularea unor sugestii și soluții menite să provoace deschiderea de orizonturi mai cuprinzătoare în înțelegerea acestui fenomen. Cercetarea condiționalelor a cunoscut o îmbunătățire semnificativă, aspect observabil prin lectura comparativă a secțiunilor din tomurile *Gramaticii limbii române*, mai precis ediția din 1966 (GA) și noua versiune, revizuită, din 2008 (GALR). De pildă, nu pare de prisos să observăm că față de clasicele subcapitole privind *circumstanțialul condițional* (GA, 1966/II: 196-198) și *propoziția circumstanțială condițională* (GA, 1966/ II: 321-325; 391-393), noua ediție impune o descriere sinoptică (v. capitolul *Circumstanțialul condițional*, GALR, 2008/II: 582-591), prin valorificarea unor distincții și comentarii de uz curent în literatura de specialitate. În consecință, s-ar putea considera că interpretarea faptelor de limbă se bazează pe suporturi științifice moderne, menite să sprijine o descriere flexibilă, durabilă și cât mai amplă. În realitate, lucrurile nu stau chiar așa. În ciuda progresului conceptual și metodologic înregistrat, descrierea condiționalelor nu reușește, nici în gramaticile academice, nici în alte gramatici „de autor”, să depășească nivelul de expunere sintetică (pe alocuri convingătoare, e drept), dar prea formalizată în jurul unor tipare de expunere stricte și uneori creatoare de ambiguitate. Astfel, este cunoscut că, în cel de-al doilea volum al GALR, circumstanțialul condițional este descris, ca și alte circumstanțiale, conform unui „algoritm” constituit din următoarele etape: 1. *Aspecte definitorii* (fiind incluse aici caracteristicile semantice, sintactice și pragmatice ale funcției); 2. *Clasa de substituție* (adică inventarul de realizări); 3. *Topica și punctuația* și 4. *Relația cu alte poziții sintactice*. Tiparul are avantajul de a organiza considerațiile teoretice și materialul ilustrativ într-o schemă expozitivă care pune în evidență unitatea de ansamblu a volumului (GALR, 2008/ II), dar nu trebuie trecută sub tăcere observația că printre dezavantajele unei astfel de structurări se numără și tendința de a alcătui o expunere-șablon care poate neglija detalii importante pentru fixarea identității unor fapte de limbă cum ar fi construcțiile condiționale.

Drept urmare, studiul de față are ca obiectiv fructificarea unor intuiții și concepții teoretice din literatura de specialitate actuală, pentru a observa în ce măsură pot fi nuanțate și ameliorate unele din considerațiile publicate deja în cele două gramatici academice românești (GA și GALR). Pentru atingerea, fie și parțială, a acestui deziderat, prezentarea este orientată în jurul unor teme prezente în proporții variabile și în gramaticile academice menționate: a) definirea condiționalelor, b) tipuri de condiționale și c) noi orientări în cercetarea condiționalității.

II. Condiție, condițională, condiționalitate

În perioada actuală, noțiuni precum «propoziție condițională», «discurs condițional», «raționament condițional» sau «condiționalitate» fac parte din inventarul

conceptual al mai multor domenii și ramuri de cercetare. Prezența în logică, gramatică, pragmatică și semantică a acestor noțiuni reflectă importanța pe care specialiștii o acordă unui fenomen a cărui complexitate este adesea simbolic rezumată prin formula „dacă p , (atunci) q ”. Varietatea concepțiilor propuse sau apărute de diverși oameni de știință pune în lumină natura complexă a legăturilor dintre gândire și limbaj. Interpretate, deopotrivă, ca produse și ca activități, raționamentul și enunțul apar ca însemne ale capacității umane de a interpreta lumea sau de a crea o lume. În calitate de trăsătură a unor fenomene de gândire și de limbaj verbal articulat, condiționalitatea este, prin simplificare, definită ca relație între p și q , în care p reprezintă *protaza*, iar q , *apodoza*¹. De altfel, atât cercetările de logică, cât și cele de gramatică sau de retorică valorifică cei doi metatermeni pentru a identifica constituenții unei construcții care poate fi chestionată sub aspectul valorii de adevăr, fie în întregul ei, fie din perspectiva membrilor². Condiționalitatea este, deci, o relație a cărei manifestare trebuie pusă în relație cu serii întregi de raționamente și/ sau enunțuri. Această diversitate îl determină pe N. Rescher³ (2007) să considere condiționalitatea asertivă „o categorie funcțională în domeniul valorificării informațiilor”. Deși constatarea nu este extinsă și asupra altor tipuri de realizări condiționale, afirmația că enunțurile condiționale formează o categorie (logică, pentru unii, cognitivă, pentru alții) apare și în cele mai recente monografii despre construcțiile condiționale englezești (Dancygier, 2004; Dancygier & Sweetser, 2005), ceea ce ne permite să constatăm că, în ciuda deosebirilor de program teoretic și de desfășurare argumentativă, cercetările invocate aduc în atenție ideea că noțiunea de «condiționalitate» necesită lămuriri nu numai din perspectivă logică ci și din perspectivă lingvistică.

¹ În GALR (2008/II: 583) se notează că „cei doi termeni ai construcției se numesc *prodasă* (condiționala) și, respectiv, *apodasă* (regentă)”. Termenii întrebuițați în prezentul studiu apar în DSL (2001: 63; 416-417).

² Pentru o evaluare concisă a viziunilor teoretice dominante în logica contemporană, v. Jackson, 2006: 212-225. În esență, autorul evidențiază argumentele pe care sprijină două mari tipuri de teorii: teoriile care interpretează condiționalele în funcție de valoarea lor de adevăr și teoriile potrivit cărora judecarea condiționalelor nu poate fi pusă pe seama valorii de adevăr, întrucât astfel de construcții nu sînt aserțiuni propriu-zise, ci enunțuri care indică natura consecințelor le care pot avea anumite condiții. În cercetarea lingvistică, o dispută similară celei din logică este pusă în lumină de concurența dintre expunere cu întemeiere semantică și cele susține cu argumente de ordin pragmatic. Pentru mai multe detalii legate de perspectiva logică, v. Rescher (2007).

³ Cercetătorul identifică următoarele valori ale condiționalelor, pe care le redăm în original: „*Conjecture*: If there were life on other planets, it might be scientifically more advanced than we.; *Explanation*: If he left, she must have been arguing with him.; *Causality*: If cancer could be cured, life expectancy would increase enormously.; *Process description*: When that switch is closed, the light goes on.; *Planning*: If tomorrow is a nice day, we'll go on a picnic.; *Intention avowal*: If I remember it, I will greet him by name.; *Habits and dispositions*: If addressed in the early morning, he was curt.; *Instruction*: If you want to start the engine, just turn the key.; *Control*: If that handle is turned clockwise, water will flow from the spigot.; *Promises*: If you require the money, I'll pay it back to you.; *Contracts*: I'll do A if (and only if) you'll do B.; *Excuses*: If only I had known how sensitive he is, I would never have said that.; *Restrictive requirements*: “If a child attends, it must be accompanied by a parent” reformulates “Children who attend must be accompanied by parents”(…); *Threats*: If you do that, we'll make sure that you do no more business in this town.; *Negotiation*: Only if you do A will we do B.” (Rescher, 2007: 13-14).

În cercetarea românească, împletirea observațiilor de logică cu cele de lingvistică formează o notă distinctivă a căii interpretative⁴ urmate în cele două gramatici academice, mai cu seamă în GA (1966/II: 391), când se descrie corespondența timpurilor în construcțiile condiționale: „Din punct de vedere logic, condiția, ca și cauza, nu poate fi decât anterioară acțiunii pe care o condiționează. Limba însă nu exprimă totdeauna acest raport: în general, condiționala apare la viitor sau la o formă verbală realizabilă sau ireală, iar regenta ei, la aceleași timpuri”.

Ne aflăm, s-ar zice, în fața unui interesant fapt de relativitate. Judecata și enunțul par a dezvolta legături marcate de incongruență. Dacă ar fi să dăm crezare afirmațiilor din GA, transpunerea gândurilor în enunțuri (sau devenirea gândirii ca limbaj, pentru a evita viziunea instrumentalistă) este, în esență, un proces de modelare: raționamentul se concretizează ca enunț, faptul de gândire (și de simțire, am adăuga noi) intră în lume ca fapt lingvistic iar această dinamică subtilă se reflectă, consideră autorii GA, în finețea relației dintre formele și conținuturile limbii. Dacă se ia ca reper concordanța timpurilor gramaticale în condiționale, „simultaneitatea în cazul condiționalei este doar formală, în conținut fiind tot posterioritate” (GA, 1966/II: 393). Exemple simple precum (1) *Dacă plouă, stăm acasă*, (2) *Dacă nu vine, plecăm fără ea* sau (3) *Dacă nu pricepe, nu am ce să-i fac*, demonstrează validitatea comentariului din GA: prezentul formelor verbale ilustrează simultaneitatea, relația între procese stă sub semnul succesiunii (pentru comentarii asupra acestei chestiuni, v. infra, IV. **Inferență și timp**). În același timp, trebuie arătat că, în interpretarea statutului condiționalelor, relația formă – conținut⁵ reprezintă aspectul esențial al cercetării realizate cu mijloacele științelor limbii. Această chestiune își dovedește importanța mai cu seamă dacă avem în vedere că, deși planul expresiei pare a fi privilegiat în analiza gramaticală, planul conținutului reprezintă, cel puțin în privința construcțiilor condiționale (dar și a altor fenomene) izvorul în care își are originea definiția: „Propoziția circumstanțială condițională exprimă o ipoteză sau o condiție de a cărei îndeplinire depinde realizarea acțiunii exprimate de propoziția regentă” (GA, 1966/II: 321) sau „circumstanțialul condițional este un component al enunțului prin care se exprimă condiția de a cărei îndeplinire depinde desfășurarea unui proces” (GALR, 2008/II: 582).

III. Prototip și inferență condițională

În teoria cognitivă a limbii, valorificarea noțiunii de *prototip* se sprijină, aproape invariabil, pe accepția propusă de E. Rosch (1978: 12): „prototipurile par a fi acei membri categoriali care reflectă cel mai bine structura redundantă a unei categorii ca întreg”. Cu alte cuvinte, prototipurile sînt nuclee categoriale, sau, în viziunea lui Cruse (2006: 146), reprezentări ale unor exemple ideale în jurul cărora se organizează un concept dat. Aceste definiții un în valoare un aspect important și anume că noțiunile asociate expresiilor lingvistice formează un continuum ce are realizările prototipice în centru și realizările neprototipice la periferie. În conformitate cu această viziune, nu se

⁴ Includem aici și observația, la fel de importantă, din GALR (2008/II: 582): „circumstanțialul condițional face parte din grupa circumstanțialelor prin care se redau *raporturi logico-semantic* (subl. n.)”.

⁵ V. Darcygiar (2004: 1): „Analiza pe care intenționăm să o realizăm va încerca să ofere o explicație despre felul în care aspecte ale formei condiționale dau naștere diverselor înțelegeri pe care propozițiilor condiționale le exprimă. (...) nu voi considera „gramatica” drept o descriere formală autonomă a structurii lingvistice, ci mai degrabă ca o reprezentare a cunoașterii convențiilor lingvistice de către vorbitor. (...) nu e posibil să despărțim gramatica de sens, ci, dimpotrivă, gramatica e plină de sens și are o natură profund simbolică”.

poate vorbi despre existența unor granițe clare între concepte, ci de zone de interferență (engl. fuzzy boundaries). În consecință, apartenența unui membru la o categorie este determinată de asemănarea cu prototipul⁶.

În GALR, deosebirea între prototipuri și realizări marginale este invocată în capitolul dedicat circumstanțialului condițional, pentru a reliefa cele mai importante caracteristici sintactice⁷ și pragmatice⁸. Afiș definiția din GA cât și cea din GALR configurează ceea ce reprezentanții lingvisticii cognitive (și nu numai aceștia) consideră a fi *realizarea prototipică* a condiționalelor:

1. construcțiile condiționale sînt inferențiale: „Un astfel de enunț exprimă (...) o relație de implicație (condiționare sau inferență), stabilită de vorbitor” (GALR, 2008/II: 582).

2. construcțiile condiționale reflectă o relație proiectivă unilaterală: eventuala îndeplinire a procesului din protază determină posibila desfășurare a acțiunii din apodoză, nu invers. Urmărind, de pildă, exemplul (1) *Dacă plouă, stăm acasă*, se poate admite că acțiunea de a ploua implică suspendarea altor eventuale activități pe care vorbitorul și le-ar fi putut imagina și declanșează faptul de a sta acasă. Inversarea proceselor, deși teoretic posibilă, pulverizează raționamentul care legitimează condiționalitatea. Prin urmare, un enunț de tipul (1a) *Dacă stăm acasă, plouă* nu se mai înscrie în „logica” de a considera o cauză fenomenală drept condiție de a cărei îndeplinire ține îndeplinirea unui anumit proces. Cu alte cuvinte, enunțul (1) exprimă o proiecție congruentă cu firescul lumii reale (e plauzibil că ploaia poate împiedica efectuarea unei plimbări), în vreme ce (1a) „răstoarnă” suportul empiric care motivează validitatea afirmației (1); dacă statul în casă ar fi o condiție pentru declanșarea acțiunii de a ploua, lumea ar arăta cu totul altfel decât o știm. Așadar, conținutul exprimat de (1a) este, în principiu, neplauzibil, deși dacă enunțul ar face parte dintr-un text literar (de avangardă, eventual), „logica” textului ar avea întîietate în fixarea înțelesului.

Am putea aprecia că enunțurile condiționale prototipice sînt *inferențe cu caracter exclusiv*: manifestarea condiției introduse prin *dacă* este pusă în relație cu gama altor posibilități de acțiune, pentru a permite doar realizarea uneia dintre ele. Problema înțelesului este, în acest caz, crucială. Astfel, enunțul (1b) *Dacă plouă, stăm acasă și invadăm bucătăria în încercarea de a găti*⁹, ilustrează că organizarea sintactică a comunicării este orientată (și) de felul în care vorbitorul interpretează faptul de a sta acasă. În planul de suprafață, al expresiei, segmentul „invadăm bucătăria în încercarea de a găti”, are statut gramatical de propoziție principală, ca și segmentul „stăm acasă”, fapt marcat prin copula „și”, dar în planul de adîncime, al conținutului, invadarea

⁶ Pentru dezbateri referitoare la chestiunea prototipicității în semantică, v., de pildă, Ungerer & Schmid (1996), Croft & Cruse (2004), Evans & Green (2006). Pentru aplicații ale teoriei prototipului în gramatică, v. Langacker (2008). Pentru observații critice privind insuficiențele teoriei prototipului, v. Coșeriu (1992-1993) și Rastier (2006).

⁷ „Condiționalul *prototipic* este integrat semantic în enunț, dar sintactic – în cadrul grupului verbal – este un constituent „periferic” depinzînd de [V + Complemente]. (...) Ceea ce este caracteristic pentru acest tip de circumstanțial este ocurența sa într-o construcție sintactică hipotactică de tipul *dacă... atunci*, în care condiționalul reprezintă termenul subordonat” (GALR, 2008/II: 582).

⁸ „Circumstanțialul condițional *prototipic* specifică o relație de implicație, de condiționare (inferență) între două procese comunicative: *Dacă n-ai papuci, sînt bune și opiniile.*” (GALR, 2008/II: 583).

⁹ <http://andreamarinbanica.acasa.ro/comentariu/114726>.

bucătăriei în încercarea de a găti este o detaliere a *cadrlui semantic*¹⁰ STATUL ACASĂ. În exemplul menționat, ‘statul acasă’, ca înțeles generic, are statut hiperonimic, iar ‘invadarea bucătăriei’, ca realizare specifică a ‘statului acasă’, capătă statut hiponimic. În raport cu realitatea lumii de zi cu zi, precizarea este justificată. STATUL ACASĂ poate atrage realizarea unui număr mare de procese (a spăla, a găti, a citi, a dormi, a asculta muzică, a privi la televizor, a da o petrecere etc.), legate toate de cadrul amintit, aspect ce îndreptățește afirmația lui Minsky (1974:111) și anume că astfel de cadre sînt „microlumi” intim conectate în constelații de noduri și de relații: „un cadru este o structură de date prin care se reprezintă o situație stereotipică, precum aceea de a fi într-o anumită sufragerie sau de a lua parte la petrecerea aniversară a unui copil. De fiecare cadru se atașează mai multe tipuri de informație. O parte din această informație este despre cum se utilizează cadrul. O parte este despre ceea ce urmează să se îndeplinească. O alta este despre ceea ce e de făcut dacă aceste așteptări sînt înșelate”.

Inferența exclusivă pusă în lumină de (1), (2) și (3) este și mai bine reliefată cînd conectorul este *adv. numai + conj. dacă*:

(4) *Sindicatul din Educație renunță la grevă numai dacă se creează premisele respectării legilor*¹¹.

(5) *Chiriașii ANL pot cumpăra (locuințele) numai dacă achită suma integrală*¹².

(6) *Curtea de Conturi va controla Porțile de Fier numai dacă Parlamentul o cere*¹³.

Formele de manifestare ale inferenței exclusive sînt dezbătute și în GALR¹⁴. Trebuie totuși menționat că nu condiția în sine este „slabă” sau „tare”, ci *intensitatea* sau *forța* atribuită de vorbitor condiționalității, aspect intuitiv, dar insuficient valorificat de autoarea capitolului despre circumstanțialul condițional: „Caracterul restrictiv al unei condiții este accentuat – (de către vorbitor – I.M.) – și prin adverbele *doar (...)* și *decît (...)*” (GALR, 2008/II: 584). Acest fenomen de esență pragmatică (dat fiind că reflectă relația vorbitor – limbă) este dezbătut în cele ce urmează.

În încercarea de a avea mai bună înțelegere asupra fenomenului ne putem întreba dacă accentuarea realizată prin structura *dacă și numai dacă* este într-adevăr echivalentă cu cea realizată prin structura *numai dacă*.

Unii cercetători au remarcat și au descris întrebuintarea structurii *numai dacă* (engl. *only if*) ca marcă a *insistenței emfatică*¹⁵ (Dancygier & Sweetser, 2005: 155), ceea ce ar permite realizarea unei distincții graduale între exprimarea normală a condiționalității („dacă *p*, (atunci) *q*”) și exprimarea emfatică a acesteia („*q* numai dacă *p*”). Dacă operăm cu o asemenea disociere ar trebui să afirmăm existența unor diferențe graduale de *intensitate* sau de *forță* emfatică, dezvoltate prin folosirea conectorilor *dacă*, *numai dacă* și *dacă și numai dacă*. Pentru a verifica această ipoteză, ni se pare utilă examinarea și interpretarea presupusei identități între *numai dacă* și *dacă și numai dacă*,

¹⁰ Pentru definirea noțiunii de *cadru* și pentru amănunte referitoare la fructificarea acestui concept în semantică, vezi Minsky (1974), respectiv Ungerer & Schmid (1996).

¹¹ Titlul unui articol semnat Z.O., *Ziua*, nr. 4525, luni, 4 mai 2009, www.ziua.ro.

¹² Titlul unui articol nesemnat, 14 februarie 2008, www.wall-street.ro. Titlul fiind eliptic, inserția ne aparține.

¹³ Titlul unui articol nesemnat, 5 martie 2007, www.realitatea.net.

¹⁴ „Prin *dacă* se poate exprima o condiție „slabă” de tipul *dacă...(atunci) (...)* sau „tare” de tipul *(dacă și) numai dacă...(atunci) (...)*” (GALR, 2008/II: 584).

¹⁵ V. și Șerban (1970: 270): „Prezența adverbului restrictiv *numai* înaintea conjuncției introductive *arată că se insistă* (subl.n.) asupra caracterului exclusiv al condiției în care se îndeplinește acțiunea din regentă”.

fără a mai arăta cât de evidentă este diferența de emfază presupusă de *dacă* în comparație cu *numai dacă*¹⁶.

În literatura de specialitate este, în general, recunoscut faptul că enunțurile condiționale în care apare conectorul *dacă și numai dacă* – numite și *bicondiționale* – pot avea o dublă identitate inferențială: *reciprocă și exclusivă*. În această direcție, Rescher (2007: 10) consideră că, din perspectivă logică, „relația «dacă și numai dacă *p* atunci *q*» înseamnă «dacă *p* atunci *q*» și «dacă *q* atunci *p*». Ea se numește bicondițională deoarece condiționalitatea este reciprocă”.

Într-adevăr, în exemplul (7) *O fracție există dacă și numai dacă numitorul este diferit de zero* se observă natura reciprocă a condiționării, dacă descompunem întregul în judecăți „simple”: (7a) *dacă fracția există, [atunci] numitorul este egal cu zero* și, invers, (7b) *dacă numitorul este egal cu zero, [atunci] fracția există*. Această analiză demonstrează că în exemplul (7) inferența nu este exclusivă, ci reciprocă. Valoarea este motivată de faptul că structura *dacă și numai dacă* a devenit, prin specializare, operator logic și figurează în inventarul terminologic al științelor exacte.

În vorbirea obișnuită, același conector este întrebuințat pentru a ilustra inferența exclusivă: (8) *Șansele de a primi o ofertă cu un salariu mai mare decât se plătește în medie pe piață sînt mari dacă și numai dacă aveți o experiență bogată*¹⁷. Descompunerea în judecăți condiționale „simple” nu mai reliefează reciprocitatea, ci aspectul foarte restrictiv al condiționării: (8a) *șansele (...) sînt mari numai dacă aveți o experiență bogată* (experiența profesională este cerința de care depind șansele de angajare) contrastează cu (8b) **aveți o experiență bogată numai dacă șansele (...) sînt mari* (din perspectivă empirică, șansele de angajare nu se pot constitui în cerințe ce condiționează experiența profesională).

Se observă, deci, că inferența reciprocă este dominantă în exprimarea științifică, iar inferența exclusivă se manifestă în exprimarea comună, cotidiană. Cele două valori inferențiale sînt marginale în raport cu realizarea prototipică de tipul „dacă *p*, (atunci) *q*”. Mai mult decît atît, unele exemple demonstrează că vorbitorii de limbă română intuiesc deosebirea dintre inferența reciprocă și cea exclusivă și folosesc, în exprimarea scrisă, mijloace de punctuație care, în opinia emițătorului, evidențiază o intensitate emfatică maximă:

(9) *Dacă, și numai dacă, tu ești de vină pentru conflictul iscat, încearcă să îndrepti lucrurile răsfiindu-l puțin sau făcîndu-i un cadou ori o surpriză*¹⁸.

S-ar putea obiecta că un exemplu nu este suficient pentru a arăta existența deosebirii respective și că dubla identitate inferențială, reciprocă și exclusivă, nu este chiar atît de importantă. În exprimarea curentă, Separația între valoarea *reciprocă*, din exprimarea științifică, și cea *exclusivă*, din exprimarea cotidiană, prezintă totuși interes, mai cu seamă dacă se constată că în uzul curent conectorul *dacă și numai dacă* poate avea ca echivalent structura *numai și numai dacă*:

(10) *Dacă și numai dacă sînteți siguri că victima nu are un traumatism al coloanei cervicale (al gîtului), care să se fi soldat cu fractura coloanei vertebrale la nivelul gîtului, atunci faceți extensia capului*¹⁹.

¹⁶ Aspectul este deja dezbătut în literatura de specialitate relevantă pentru această temă.

¹⁷ Ilustrare preluată din articolul *Cea mai grea întrebare. La ce salariu va așteptați* semnat de Eduard Radu, www.jobs.ro.

¹⁸ Fragment din articolul *Dragoste cu năbădăi* semnat de Ana-Maria Prunariu, www.cosmopolitan.ro.

(11) *dragilor, mă apuc de treabă numai și numai dacă spuneți că vă trebuie cu adevărat altfel chiar sînt multe altele de făcut pe forum*²⁰.

(12) *Vezi că nu vorbesc total aiurea vorbesc numai și numai dacă știu cum să rezolv ceva altfel nu mă bag în discuție*²¹.

Este binecunoscut faptul că structura *dacă și numai dacă*, întrebuițată pentru a marca inferența reciprocă, nu poate fi corelată cu adverbul *atunci*. Prin urmare, o propoziție de tipul (7c)* *Dacă și numai dacă numitorul este diferit de zero, atunci există o fracție* nu este o realizare corectă. Corelația *dacă și numai dacă... atunci* este posibilă numai în cazul în care conectorul este folosit pentru a accentua foarte puternic inferența exclusivă. Exemplul (10) ilustrează că numai în condiții de certitudine maximă se poate face „extensia capului” în acordarea de prim ajutor. În exemplele (11) și (12) conectorul *numai și numai dacă* subliniază emfatic inferența exclusivă, prin considerarea acțiunii din condițională ca unică posibilitate. În (12), ca și în (11), se subliniază că neîndeplinirea condiției (*numai și numai dacă știu cum să rezolv ceva*) implică suspendarea procesului din regentă (*vorbesc*) și adoptarea unei posibilități diferite de acțiune (*altfel*²² *nu mă bag în discuție*).

Dacă se admite existența unei echivalențe între conectorul *dacă și numai dacă* și conectorul *numai și numai dacă*, ambele întrebuițate pentru a aduce în prim plan inferența exclusivă, atunci nu ne rămîne decît să apreciem că structurile *numai dacă*, pe de o parte, *dacă și numai dacă* și *numai și numai dacă*, pe de altă parte, nu sînt întrebuițate aidoma, ci pot exprima grade diferite de emfază. Ar rezulta de aici că structura *numai dacă* poate exprima o emfază cu grad mediu de *intensitate*, în vreme ce structurile *dacă și numai dacă* și *numai și numai dacă* pot exprima o emfază cu cel mai înalt grad de *intensitate*²³.

Să analizăm, ca model, realizarea inferenței exclusive în următoarele exemple:

(13) *Vin dacă mă chemi.*

(14) *Vin numai dacă mă chemi.*

(15) *Vin dacă/numai și numai dacă mă chemi.*

În planul formei, gradarea emfatică se manifestă prin expansiunea sintagmatică a conectorului: *dacă – numai dacă – dacă/numai și numai dacă*. Schimbările din planul expresiei oglindesc modificările din planul conținutului. Astfel, în realitatea comunicării, enunțul (13) ar putea avea înțelesul ‘vin dacă mă chemi, dar mai există și alte posibilități, cum ar fi aceea ca eu să vin fără să mă chemi’, enunțul (14) ar putea însemna ‘vin doar la chemarea ta (anulîndu-se astfel posibilitatea de a veni nechemat)’ iar enunțul (15) ar putea semnifica ‘vin doar la chemarea ta expresă (anulîndu-se astfel posibilitatea unei eventuale chemări de complezență)’.

Acestei interpretări i s-ar putea aduce cel puțin o obiecție. Pornind de la premisa că structura *dacă/ numai și numai dacă* este o dezvoltare superfluă (*parazită*) a conectorului *numai dacă* (aspect, de altfel, comentat în literatura de

¹⁹ http://www.scoalaoferi.ro/primul_ajutor2.html

²⁰ Otilia Alupeș, 12 sept. 2007, ora 12:31, www.conta.ro/forum/

²¹ mil4o, 28 nov. 2008, ora 13:23, <http://forum.joomla.ro>

²² Pentru comentarii privind valorile adverbului *altfel*, v. GALR, 2008/II: 588).

²³ Aceasta nu înseamnă că respingem validitatea considerațiilor din GALR. Încercăm doar să sugerăm că ceea ce la prima vedere pare a fi echivalență, la o examinare mai atentă reflectă o gradare. În ultimă instanță, valoarea contextuală a comunicării vorbitorului este decisivă în această chestiune, nu proiecția propusă de specialist.

specialitate; v. Dancygier & Sweetser, 2005: 29), s-ar putea reduce gradele de emfază de la trei la două (fiind astfel repusă în drepturi constatarea din GALR privind exprimarea „slabă” și exprimarea „tare” a condiționalelor). Așadar, s-ar putea judeca că exemplele (13), (14) și (15) nu ilustrează trei grade diferite de emfază, ci numai de două, unul exprimat prin enunțul (13), celălalt exprimat prin enunțurile (14) și (15). Posibila dispută legată de existența a două sau trei grade emfatice de reflectare a inferenței exclusive s-ar stinge dacă am s-ar adopta următorul raționament: admitând, în principiu, existența a trei grade, putem nota că, în realitatea comunicării, vorbitorii au libertatea de a întrebuița conectorii *numai dacă* și *dacă/numai și numai dacă* ca structuri echivalente sau ca structuri conective diferite, cu forțe emfatice distincte.

IV. Inferență și timp

Inferența condițională poate fi analizată nu numai sub aspectul accentuării emfatice ci și din perspectiva înscrierii într-o anumită perspectivă temporală. Operind cu noțiunea de *perspectivă temporală* (Vianu, 1968: 69-78) am putea, de pildă, observa că propozițiile condiționale reflectă fie o **perspectivă futurală** [(16) *Dacă vii, vedem un film*], fie o **perspectivă preteritală** [(17) *Dacă aveam numărul lui, îl sunam*; (18) *Să fi avut mai mulți bani, mi-aș fi luat o mașină mai bună*] însă merită problematizată și **perspectiva de prezent**, care, în raport cu realizările centrale (futurală și preteritală), se dovedește a fi o realizare marginală. Luând ca exemple enunțuri precum (19) *Ai carte, ai parte !* sau (20) *Muncești, ai, nu muncești, n-ai !* – numite în GALR (2008/II: 585) condiționale juxtapuse – se observă că perspectiva de prezent din aceste construcții este cel mai adesea de natură gnomică²⁴ și transcende deixisul temporal, enunțurile fiind mai degrabă „cuvinte de învățătură”, adică rezumări sapiențiale ale unor fapte de viață, ceea ce permite judecarea prezentului ca *prezent pantemporal*.

În manifestarea solidarității dintre forme și conținuturi, perspectiva temporală în care vorbitorul înscrie construcția condițională este hotărâtoare pentru fixarea identității enunțului. Perspectiva futurală este evidențiată de construcțiile condiționale în care inferența este interpretată de vorbitor ca *certitudine* [(21) *Dacă merge cu noi în parc, ne vom distra de minune !*] sau ca *posibilitate* [(22) *Dacă ar învăța mai bine, ar lua note mai bune*]. Perspectiva preteritală este reflectată de condiționalele în care inferența este interpretată de vorbitor ca *irealitate* [(22) *Dacă aș fi citit cartea, aș putut să fac rezumatul*]. Se observă, deci, că cele trei tipuri de condiționale discutate în GALR (2008/II: 586-587), mai precis *condiționala sigură*, *condiționala realizabilă* sau *posibilă* și *condiționala ireală*, sînt realizări ce trebuie puse în relație cu felul în care vorbitorul înțelege să înscrie condiționalitatea într-o perspectivă temporală, prospectivă (futurală), retrospectivă (preteritală) sau pantemporală.

V. Concluzii

În acest studiu am încercat să arătăm că inferența condițională, considerată de specialiști ca fiind realizarea prototipică a construcțiilor condiționale, poate fi pusă în relație cu insistența emfatică și cu perspectiva temporală în care vorbitorii înscriu enunțurile. Astfel, se poate constata că este posibilă descrierea condiționalelor sub aspectul insistenței emfatice, cu identificarea a trei grade de intensitate.

În privința relației dintre inferența condițională și perspectiva temporală în care vorbitorul înscrie comunicarea se pot distinge trei perspective temporale, cu realizări condiționale specifice. O cercetare mai amplă ar putea lămuri, cu mai multe exemple, validitatea intuițiilor și observațiilor schițate în încercarea de față.

²⁴ Pentru o prezentare a stilului gnomic, v. Irimia, 1999: 132-136.

Bibliografie

- ****Gramatica limbii române* (GA), vol. II, ediția a II-a, Editura Academiei Române, București, 1966.
- ****Gramatica limbii române* (GALR), vol. II, *Enunțul*, tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, București, 2008.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, Călărășu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii* (DSL), Editura Nemira, București, 2001.
- Coșeriu, Eugen, *Semantica cognitivă și semantica structurală*, în *Prelegeri și conferințe*, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXXIII, 1992-1993, A, Editura Academiei Române, Iași, 1992-1993, p. 83-99.
- Croft, William, Cruse, Alan D., *Cognitive Linguistics*, Cambridge University Press, 2004.
- Dancygier, Barbara, *Conditionals and prediction: time, knowledge and causation in conditional constructions*, Cambridge University Press, 2004.
- Dancygier, Barbara, Sweetser, Eve, *Mental spaces in grammar: conditional constructions*, Cambridge University Press, 2005.
- Evans, Vyvyan, Green, Melanie, *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh University Press, 2006.
- Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Jackson, Frank, *Conditionals*, în Michaels Devitt, Richard Hanley (editori), *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, Blackwell Publishing, 2006, p. 212-225.
- Langacker, Ronald, *Cognitive Grammar. A basic introduction*, Oxford University Press, 2008.
- Minsky, Martin, *A Framework for Representing Knowledge*, în John Haugeland (ed.), 1997, *Mind Design II*, 2nd edition, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1974.
- Rastier, François, *Semantics and cognitive research*, Texto! 2006-2007 [online], http://www.revue-texto.net/Parutions/Livres-E/Rastier_SCR/Sommaire.html.
- Rescher, Nicolas, *Conditionals*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2007.
- Rosch, Eleanor, *Principles of Categorization*, în Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (eds.), *Cognition and Categorization*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey, 1978.
- Șerban, Vasile, *Sintaxa limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970.
- Ungerer, Friedrich & Schmid, Hans-Jörg, *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Longman, London & New York, 1996.
- Vianu, Tudor, *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.